

УКРАЇНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬО-ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ УАПЦ У М. КИЄВІ (1920-ті рр.)

У статті аналізується діяльність церковних громад УАПЦ м. Києва у сфері українізації внутрішньо-церковного життя впродовж 1920-х рр. Автор наголошує на вирішальній ролі автокефальних парафій м. Києва у впровадженні богослужіння українською мовою, перекладі релігійної літератури національною мовою та відродженні давніх церковних традицій. Стаття висвітлює працю членів київських релігійних громад УАПЦ та їх керівних органів у сфері українізації музично-хорового мистецтва, оновлення текстів релігійних служб, впровадження нових обрядів та релігійних свят.

Ключові слова: УАПЦ, автокефалія, Київ, автокефальні парафії, українізація православної церкви, релігійна обрядовість.

Українська православна церква після кількасотрічного підпорядкування Російській церкві відновлює незалежність і власну єдність. У жовтні 2018 р. Синод Вселенського патріархату підтримав надання автокефалії православної церкві України, зняв анафему з патріарха Української православної церкви Київського патріархату Філарета і предстоятеля Української автокефальної православної церкви Макарія та підтвердив їх канонічність, а також визнав незаконною анексію Російською православною церквою Київської Митрополії. На Синоді 29 листопада Вселенський патріархат розробив проект статуту для автокефальної церкви в Україні. 15 грудня 2018 р. Об'єднавчий собор українських православних церков обрав митрополитом Київським і всієї України Епіфанія, а 6 січня 2019 р. Православна церква України отримала Томос про автокефалію.

Спроба побудувати національну православну церкву мала місце в українській історії у ХХ ст. Українська революція 1917–1921 рр. сприяла створенню Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Центром автокефального руху став Київ, де виникли перші українські православні громади та розташовувалися керівні органи церкви. Дослідження діяльності УАПЦ у сфері українізації внутрішньо-церковного життя впродовж 1920-х рр. дасть можливість проаналізувати попередній досвід, на який зможуть спиратися релігійні та суспільно-політичні діячі на шляху розбудови української православної церкви у сучасну добу.

Радянська політика встановлення контролю над релігійним життям в Україні опосередковано сприяла розвитку автокефального руху, оскільки більшовики прагнули використати УАПЦ для розколу Російської православної церкви (РПЦ). У 1919 р. у м. Києві утворилися перші українські православні парафії, а у 1921 р. на Першому всеукраїнському православному церковному соборі у Софії Київській було проголошено автокефалію УАПЦ, окреслено її ідеологічні й організаційні засади, а також сформовано церковну ієрархію на чолі з митрополитом В. Липківським.

Важливим напрямком діяльності Української автокефальної православної церкви стала українізація внутрішньо-церковного життя впродовж 1920-х рр., яка в сучасній історіографії знайшла побіжне висвітлення.

Український історик з діаспори І. Власовський підготував «Нарис історії Української Православної Церкви» у чотирьох томах¹. Перша частина четвертого тому праці охоплює період 1917–1930 рр. і розкриває питання поширення автокефального руху та становлення парафій УАПЦ. І. Власовський побіжно окреслив діяльність національної православної церкви у м. Києві, зокрема й у контексті українізації внутрішньо-церковного життя.

Праця В. Липківського «Відродження Церкви в Україні. 1917–1930», опублікована за кордоном у 1959 р., однією із перших розкривала зміст заходів із українізації церкви впродовж 1920-х рр., у тому числі й на прикладі діяльності київських автокефальних громад та їх керівних органів². Однак дослідження ґрунтується на спогадах автора, відтак актуальним є уточнення та об'єктивний аналіз поданої ним інформації.

Сучасний дослідник О. Ігнатуша у монографії «Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.)» у ретроспективі розглянув передумови виникнення відцентрових позицій у православній церкві та особливості цього процесу в першій половині XX ст. на українських теренах, багато уваги приділивши автокефальному рухові³. Автор висвітлив перекладацьку та видавничу діяльність українських церковних громад.

Серед наукового доробку І. Преловської є статті, присвячені всебічному розгляду діяльності Старокиївської парафії⁴ та джерелознавчим аспектам проблеми українізації церковного життя впродовж 1920-х рр.⁵

У статті дослідниці А. Киридон «Рух за церковне оновлення: українізація православних парафій (1917–1921 рр.)»⁶ розкриваються особливості поширення ідей автокефального руху та заходи із українізації церковного життя.

Метою статті є аналіз діяльності УАПЦ у м. Києві у сфері українізації внутрішньо-церковного життя впродовж 1920-х рр. Автор ставить завдання дослідити працю київських автокефальних парафій з упровадження української мови та відродження давніх національних традицій у богослужбовій практиці, висвітлити українізацію музично-хорового мистецтва, оновлення текстів релігійних служб, створення нових видів церковних служб та релігійних свят.

Прихід більшовиків до влади змінив становище релігійних організацій у суспільстві. Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 19 січня 1919 р. задекларував світський характер УСРР (ст. 1, ст. 9), обумовив позбавлення релігійних громад статусу юридичної особи, націоналізацію церковного майна тощо.

Згідно зі ст. 13 декрету, усе майно церковних та релігійних об'єднань оголошувалося народним надбанням та могло надаватися, за особливими постановами органів радянської влади, в безкоштовне користування релігійним громадам⁷. Основні положення декрету були підтверджені Конституціями УСРР 1919 р. та 1929 р.

Більшовики розглядали Російську православну церкву (РПЦ) як основного ідеологічного опонента у боротьбі за вплив на населення. З метою зменшити авторитет РПЦ, партійно-державна влада давала українським православним громадам мандати на використання тих храмів, які раніше вважалися традиційною власністю РПЦ⁸. Впродовж 1919 р. у Києві місцеві органи радянської влади надали дозвіл на заснування кількох автокефальних парафій – Старокиївської при соборі Св. Софії, Печерської при соборі Св. Миколи, Подільської при соборі Св. Апостола Андрія Первозванного та Либідської при церкві Св. Пророка Іллі⁹. Станом на березень 1920 р. у м. Києві створили 9 автокефальних парафій¹⁰, а до 1 липня 1925 р. їх кількість зросла до 11¹¹. У травні 1927 р. кількість українських православних громад у м. Києві сягала 10¹².

Особливе місце серед автокефальних церковних громад займала Старокиївська парафія, котра, як писав перший митрополит УАПЦ В. Липківський, мала «дійсно всеукраїнське значення» і була «зразком для всіх українських парафій»¹³. Храм Старокиївського приходу – Софійський собор – став кафедральним храмом УАПЦ. На території св. Софії розташовувався вищий керівний орган церкви – Всеукраїнська православна церковна рада (ВПЦР), а ряд членів ради були прихожанами Софійської (Старокиївської) церковної громади.

Саме перші українські православні церковні громади м. Києва стали на чолі українізації церковного життя, котра полягала у запровадженні української мови богослужінь, відродженні давніх українських церковних традицій та створенні нової релігійної обрядовості національного змісту.

Внутрішня документація автокефальних парафій м. Києва та їх керівних органів засвідчує, що українізація входила до першочергових завдань автокефальної церкви та розпочалася фактично одразу від заснування перших національних православних громад. Так, на засіданні парафіяльної ради при соборі св. Софії 21 липня 1919 р. обговорювали, серед іншого, питання оздоблення храму, а саме «щоб він мав український вигляд»¹⁴. Вирішення цього питання доручили відомому українському митцю, члену парафії Г. Нарбуту. Також було ухвалено звернутися до парафіян з проханням принести для оздоби собору рушники та квіти¹⁵. На тому ж засіданні члени церковної громади вирішили просити Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМІС) замінити орнаменти двоголових орлів із коронами на дзвіниці «як невідповідаючі настроям парафіян» іншими прикрасами¹⁶. Відповідне прохання подали до ВУКОПМІСу 28 липня¹⁷. Радянська влада відреагувала на прохання у специфічний ультимативний спосіб. Народний комісаріат юстиції надіслав парафіяльній раді Старокиївської парафії листа від 18 серпня 1919 р. із вимогою зняти із дзвіниці «емблеми царизму» у триденний термін із одержання повідомлення, а в разі невиконання членів ради постановили притягнути до суду Революційного трибуналу¹⁸.

Проблема українізації відправ, а саме переходу на національну мову, часто обговорювалася на зборах Всеукраїнської православної церковної ради. Так, у листі ВПЦР від 17 березня 1920 р., котрий інформував членів ради про заплановане на 21 березня 1920 р. чергове засідання, наголошувалося на обов'язковій присутності усіх членів ВПЦР у зв'язку із питанням «надзвичайної важливості» – проблемою україномовних богослужінь¹⁹. Аналогічно переведення служб на національну мову часто обговорювалося на засіданнях парафіяльних рад²⁰.

Запровадження української мови в богослужбовій практиці актуалізувало завдання перекладу релігійної літератури²¹. Члени створеної у 1919 р. Всеукраїнської православної церковної ради одразу ж розпочали активну діяльність із перекладу богослужбових текстів²². Так, В. Липківський переклав для першої української служби 9 (22) травня 1919 р. молитви «на часах» (молитви добового богослужбового кола), Н. Шараївський здійснив переклад молитов на Зелені свята²³.

У травні 1919 р. при ВПЦР була заснована Перекладна комісія на чолі з Ю. Калішевським, до складу якої увійшли В. Липківський, Н. Шараївський, та ін.²⁴. В. Липківський одразу ж передав на розгляд комісії перекладені ним ектенії на літургії й недільні тропарі та кондаки, які були схвалені комісією до вжитку²⁵. 12 липня 1919 р. завдяки праці членів комісії у Софії Київській було урочисто проведено першу україномовну літургію, а впродовж літа розглянуто та ухвалено до використання перекладений В. Липківським текст релігійної служби на Спаса²⁶.

Внаслідок денікінської окупації із серпня 1919 р. Перекладна комісія ВПЦР припинила свою роботу, проте наступного місяця відновила свою роботу на території м. Кам'янця-Подільського. Вже з грудня 1919 р. Перекладна секція (комісія) в оновленому складі під керівництвом Ю. Жевченка продовжила свою діяльність у м. Києві²⁷. Наприкінці 1919 р. – на початку 1920 р. комісія переглянула та ухвалила до вжитку молебень, панахиду, шестипсалміє і молитви «на часах» українською мовою²⁸. У березні 1920 р. В. Липківський подав на розгляд комісії переклад «Повного чину Літургії Іоанна Золотоустого», здійснений ним із грецької мови. Після перегляду перекладу членами комісії В. Липківським, Н. Шараївським, І. Тарасенком, П. Мазюкевичем, Д. Краєвським, М. Морозом 12 квітня 1920 р. текст внесли на розгляд загальних зборів ВПЦР, котрі ухвалили чин літургії до друку²⁹. Одночасно комісія розглянула та затвердила співи на літургії, які доручили покласти на ноти композитору К. Стеценку. У червні 1920 р. Перекладна комісія розпочала друк «Чину літургії», а в липні того ж року книгу було опубліковано³⁰. З вересня 1920 р. Перекладну секцію очолив Н. Шараївський, а до її складу входили В. Липківський, К. Соколовський, М. Мороз, І. Тарасенко, М. Пивоварів. Згідно із доповіддю В. Липківського та Н. Шараївського до Софійської парафіяльної ради від 18 квітня 1921 р., впродовж осені 1920 р. – першої третини 1921 р. Перекладна комісія переглянула і запровадила покладені на ноти П. Козицьким вечірні та ранішні співи, перекладену В. Липківським службу на Різдво Христове, ознайомлювалася з перекладеною В. Липківським Великодньою службою та працювала над україномовним виданням «Часловця»³¹.

Влітку 1920 р. ВПЦР здійснила повторний друк «Божественної Літургії» у київській друкарні Сіцинського у кількості 3000 екземплярів³². Проте остаточне видання книги загальмувалося з причини втручання більшовиків. Так, згідно з одним із листів ВПЦР до органів радянської влади, після друку релігійного тексту в друкарні Сіцинського, книги віддали київському палітурнику Ф. Харлампієву на зброшування. Але він не встиг виконати свою роботу, оскільки всі наявні у майстерні фахівця книги, серед яких були і примірники богослужбеника, у 1921 р. опечатали представники радянської влади. Відтак, 2500 книг залишилось незброшурованими, і ВПЦР просила дати дозвіл на зброшування книги в іншому місці³³.

Впродовж 1919–1921 рр. під керівництвом Перекладної комісії відредагували та надрукували ряд україномовних перекладів, серед яких були «Біблійна історія», «Книга діянь апостольських», «Літургія Іоанна Золотоустого», «Молитовник», «Часловець», книги тропарів та кондаків недільних і великих свят³⁴.

У богослужбовій практиці українських православних громад важливу роль відігравали нові церковні свята, пов'язані з визначними подіями і постатями в українській історії чи в історії автокефального руху. Новим церковним святом стало свято Св. Миколи, котре припадало на 9 (22) травня. Саме 9 травня 1919 р. у новоствореній автокефальній парафії при соборі Св. Миколи у Києві здійснили перше богослужіння³⁵. Так, 9 (22) травня 1920 р. для відзначення роковин першої української відправи у Миколаївському соборі ВПЦР влаштувала урочисту церковну ходу до собору з усіх автокефальних храмів м. Києва³⁶.

Автокефальні парафії м. Києва вшановували роковини від народження чи смерті видатних діячів української культури. Так, згідно з протоколом загальних зборів членів Старокиївської парафії від 3 серпня 1919 р., у столітні роковини народження письменника П. Куліша 9 серп-

ня 1919 р. у Софійському соборі планувалося провести урочисту панахиду³⁷. Важливу роль у справі українізації церковного життя мала постать Тараса Шевченка³⁸. За ініціатииви ВПЦР у київських автокефальних парафіях було запроваджено відзначення роковин смерті Т. Шевченка, котре припадало на 11 березня. Станом на 1920 р. програма заходів включала в себе проведення 10 березня в усіх храмах м. Києва всеношної служби, а 11 березня – заупокійної літургії по Т. Шевченку в соборі св. Софії та проведення 11 березня загальної урочистої панахиди³⁹. Під час здійснення панахиди керівництво «об'єднаним хором із хорів всіх парафій, національного хору і Дніпросоюзу» відводилося очільнику хору Старокиївської парафії К. Стеценку⁴⁰.

Широке залучення до богослужбової діяльності музично-хорового супроводу та переклад текстів церковних співів українською мовою стали важливим аспектом українізації релігійної обрядовості київськими автокефальними парафіями⁴¹. Саме у м. Києві працювали відомі українські композитори, діяльність яких була тісно пов'язана із національною православною церквою. В. Липківський у праці з історії автокефальної церкви відзначав постаті М. Леонтовича, К. Стеценка, П. Козицького та ін., котрі написали ряд літургій, кантів, колядок тощо⁴². Так, М. Леонтович написав літургію до першої служби Божої у храмі св. Миколи і сам керував хором при її виконанні. Літургії авторства саме цього композитора, стверджував перший митрополит УАПЦ, стали «кращою оздобою українських відправ», а кант Почаївській Божій Матері «Ой, зійшла зоря» «краще українізував людність, ніж усякі промови»⁴³.

Згідно з одним зі звітів, комісія церковних співів при ВПЦР на чолі із К. Стеценком лише впродовж 1919–1920-го рр. збрала ряд музичних творів українських авторів із метою оновлення репертуару автокефальних парафій і подальшого їх видання. Серед композиторів вказувалися О. Кошиць (3 твори), М. Леонтович (6 творів), П. Козицький (6 творів), К. Стеценко (16 творів), Я. Яциневич (1 твір) та П. Демуцький (1 твір)⁴⁴. Задля збагачення музично-хорового репертуару комісія вирішила використати матеріальне заохочення як додатковий стимул для творчості українських композиторів. У 1920 р. були започатковані премії за написання оголошених творів, розробку українського восьмиголосся, київського розспіву, за служби Божі, молебні, панахиди⁴⁵.

Комісія церковних співів також підготувала проект музичного видавництва, коштом якого мала здійснюватися публікація творів композиторів. План розподілу прибутків видавництва свідчив про ідейний характер його діяльності. Отримані з реалізації музичних робіт гроші повинні були використати на повернення видатків за друк, решту примірників планували віддати композитору, а прибуток від їх продажу слугував премією за твір⁴⁶.

Зміст та шляхи реалізації ідей українізації внутрішньо-церковного життя УАПЦ були офіційно затверджені на Першому всеукраїнському православному церковному соборі 1921 р. На Соборі впродовж 14–30 жовтня священнослужителі та віруючі автокефальної церкви ухвалили догматичні й канонічні основи церкви, а також сформували церковну ієрархію на чолі з митрополитом В. Липківським та визначили організаційну структуру церкви під керівництвом Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР). Усі ухвали Собору були закріплені в документі під назвою «Діяння Всеукраїнського православного церковного Собору в м. Києві 14–30 жовтня н. с. 1921 р.»⁴⁷, у тому ж році опублікованому та поширеному Церковною радою поміж автокефальних парафій⁴⁸. Відповідно до документу, українізація богослужінь здійснювалася насамперед за допомогою вживання «живої української мови народу» та максимального впровадження перекладеної національною мовою релігійної літератури⁴⁹.

На Соборі ухвалили вважати нешанобливе ставлення до української мови підставою для виключення із членів церковної громади⁵⁰. Перед парафіями також поставили завдання використовувати під час служб хоровий спів, який мав засновуватися на традиційних українських церковних співах, а також розвивати хорове мистецтво. Усіх членів автокефальної громади зобов'язали активно сприяти збереженню цінних творів українського церковного мистецтва. Важливим вважалося і покладене на ВПЦР завдання організувати «по всіх місцевостях України збірку матеріалів щодо старовинних обрядів та звичаїв Української Церкви, щоб зберегти їх від знищення і кращі з них завести до вжитку в українських парафіях»⁵¹.

Після інституційного оформлення УАПЦ на Першому всеукраїнському православному церковному соборі розширилися можливості для розгортання видавничої справи. У червні 1923 р. на підставі ухвали Микільських Великих зборів ВПЦР створили видавництво ВПЦР⁵². Для координації його діяльності при Церковній раді утворили окремий відділ із трьох членів Малої Ради ВПЦР та Видавничу Раду, до складу якої увійшли фахівці з Перекладної комісії ВПЦР та Науково-богослужбового відділу ВПЦР. До компетенції членів Відділу належало насамперед літературне та художньо-технічне редагування церковної літератури (добір текстів для друку,

їх вичитування, підбір шрифту, обкладинки тощо) та керування матеріально-технічним постачанням видавничого процесу (закупівля паперу та іншої необхідної продукції). Члени Відділу здійснювали й організаційно-правове забезпечення видавничої діяльності: відповідали за укладання договорів з авторами та друкарнями, вели нагляд за дотриманням норм авторського права. До посадових обов'язків діячів Відділу входили постійні контакти з радянською владою, метою яких було отримання офіційного дозволу на друк. При Відділі створили книжкову комору, котра займалася реалізацією книг. За сприятливих умов в інших містах України також планувалося створити аналогічні комори⁵³. Таким чином, впродовж 1920-х рр. УАПЦ отримала змогу налагодити систему видання церковної літератури рідною мовою.

Після Собору київські автокефальні парафії продовжили традицію відзначення шевченківських роковин. Так, 10 березня 1922 р. у всіх автокефальних храмах м. Києва відбувалася «всенішня з літєю і полїелеєм», 11 березня – літургія (о 9-й ранку – у Софійському соборі, о 8-й ранку – в інших церквах), панахида у всіх автокефальних храмах. Панахиду в соборі Св. Софії планували організувати за участю всіх членів причетів українських парафій та «всього присутнього в Києві українського духівництва»⁵⁴. Крім цього, на урочистому заупокійному богослужінні у Софійському соборі анонсувався хоровий супровід та музичне оформлення авторства К. Стеценка.

Українізація внутрішньо-церковного життя потребувала значних ресурсів. За умов нестабільного матеріального становища церкви, в автокефальних парафіях розповсюдилася практика окремого збору коштів на реформування богослужбової практики. Так, в ухваленій ВПЦР програмі заходів із вшанування роковин смерті Т. Шевченка 10–11 березня 1922 р. зазначалося, що в усіх українських православних приходах спеціальні комісії повинні були організувати збір пожертв натурою і грошима на поширення «христового благовістя українською мовою»⁵⁵. Благодійний тиждень рекомендували приурочити до Шевченківських свят, проте допускалося провести захід і пізніше⁵⁶.

Окремо робили внески та видатки на проведення Шевченківських роковин. Наприклад, Старокиївська парафія на вшанування пам'яті Т. Шевченка у березні 1926 р. витратила 17 крб., тоді як дворазова виплата коштів митрополиту В. Липківському за той самий місяць становила в сумі 34 крб. 30 коп.⁵⁷

Українізація релігійної обрядовості, окрім впровадження української мови, передбачала також відродження давніх церковних традицій у діяльності парафій. Так, в одному зі звернень ВПЦР до органів радянської влади від 8 квітня 1925 р. містилося прохання надати дозвіл київським автокефальним громадам на хресну ходу з вербою⁵⁸. Церковна рада стверджувала, що подібний захід був «дійсно старовинним українським звичаєм», котрий довгий час практикувався національними православними церквами м. Києва. Проведення «традиційного хресного походу» на свято св. Володимира 28 липня 1925 р. згадувалося і в заяві уповноважених восьми парафій УАПЦ м. Києва до державного прокурора УСРР⁵⁹.

У 1926 р. за ініціативи члена Старокиївської парафії та благовісника УАПЦ В. Чехівського у день десятиріччя смерті І. Франка у Софійському соборі провели урочисту панахиду за письменником, який «своєю творчою працею дав позитивні для всієї церкви плоди релігійної поезії»⁶⁰. Згодом цей факт став одним із пунктів обвинувачення В. Чехівського та його брата, також члена церковної громади при св. Софії, М. Чехівського у сфальсифікованій більшовиками справі «Спілки визволення України» (1930 р.). Діячі автокефального руху обвинувачувалися у проведенні в Софійському соборі панахиди за С. Петлюрою під виглядом відправи за І. Франком⁶¹. Таким чином, представники київських автокефальних парафій зробили значний внесок в українізацію внутрішньо-церковного життя.

Для внутрішньо-церковного життя київських автокефальних парафій було характерним заснування нових релігійних свят. Так, з ініціативи ВПЦР після Першого всеукраїнського православного церковного собору запровадили святкування «Другої Покрови», котра була присвячена пам'яті утворення вищої ієрархії УАПЦ⁶². В одному зі звернень ВПЦР до парафій м. Києва за 1928 р. була зафіксована програма урочистостей. Так, власне свято відродження ієрархії УАПЦ припадало на 23 жовтня. Напередодні, 22 жовтня, о 18-й годині планувалося провести урочисту всенішню службу в Софійському соборі як центральному храмі УАПЦ. На наступний день о 9-й годині ранку було заплановано здійснити літургію за участю всіх єпископів і священників київських автокефальних парафій⁶³.

Отже, автокефальні парафії м. Києва впродовж 1920-х рр. стали на чолі українізації православної церкви. Члени київських церковних громад УАПЦ розпочали діяльність із впровадження української мови та відродження давніх національних традицій у богослужбовій практиці.

Водночас автокефальні парафії м. Києва реалізували у внутрішньо-церковному житті й ряд інших нововведень. Впродовж 1920-х рр. члени київських церковних громад УАПЦ оновили вже існуючі релігійні служби, ввели у практику нові обряди богослужінь та запровадили нові релігійні свята.

- ¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Репринтне вид. – К., 1998. – Т. 4. – Частина 1 (XX ст.). – 384 с.
- ² Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – 335 с.
- ³ Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) – Запоріжжя, 2004. – 440 с.
- ⁴ Преловська І. Софія Київська – головний осередок Української Автокефальної церкви у 1920–1930-х рр. // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Збірка статей на пошану д. іст. наук, проф. Н. М. Нікітенко. – 2011. – С. 127–180.
- ⁵ Преловська І. М. Проблеми українізації церковного життя в документах Української Автокефальної Православної Церкви у 1920-их рр. // Труды Київської Духовної Академії. – 2015. – № 15. – С. 335–345.
- ⁶ Киридон А. М. Рух за церковне оновлення: українізація православних парафій (1917-1921 рр.) // Уманська старовина. – 2016. – Вип. 2. – С. 17-29.
- ⁷ Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 19 січня 1919 р. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2005. – № 1/2 (24/25) – С. 41–42.
- ⁸ Преловська І. Софія Київська – головний осередок Української Автокефальної церкви у 1920–1930-х рр. // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – 2011. – С. 128; Киридон А. М. Рух за церковне оновлення: українізація православних парафій (1917-1921 рр.) // Уманська старовина. – 2016. – Вип. 2. – С. 20.
- ⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.
- ¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 18 зв.
- ¹¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2007. – Арк. 63.
- ¹² Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Репринтне вид. – К., 1998. – Т. 4. – Частина 1 (XX ст.). – С. 151.
- ¹³ Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 129.
- ¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 30. – Арк. 9.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Там само. – Арк. 9 зв.–10.
- ¹⁷ Там само. – Арк. 16.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 40.
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 16.
- ²⁰ Там само. – Оп. 3. – Спр. 107. – Арк. 30.
- ²¹ Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 116.
- ²² ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 107. – Арк. 31.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Там само. – Арк. 31 зв.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ Там само. – Арк. 31 зв.–32.
- ²⁹ Там само. – Арк. 32.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Там само. – Арк. 32–32 зв.
- ³² ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 50. – Арк. 3.
- ³³ Там само. – Арк. 4.
- ³⁴ Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30 ті рр. XX ст.) – Запоріжжя, 2004. – С. 273.

- ³⁵ Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 25; ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 107. – Арк. 30-31.
- ³⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 25.
- ³⁷ Там само. – Оп. 3. – Спр. 30. – Арк. 24зв.
- ³⁸ Преловська І. М. Проблеми українізації церковного життя в документах Української Автокефальної Православної Церкви у 1920-их рр. // Труды Київської Духовної Академії. – 2015. – № 15. – С. 343.
- ³⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 4–4зв.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 4зв.
- ⁴¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Репринтне вид. – К., 1998. – Т. 4. – Частина 1 (XX ст.). – С. 157
- ⁴² Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 118–119.
- ⁴³ Там само. – С. 118.
- ⁴⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 33. – Арк. 12.
- ⁴⁵ Там само. – Арк. 7.
- ⁴⁶ Там само. – Арк. 7зв.
- ⁴⁷ Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14 – 30 жовтня н. с. 1921 р.; I. Канони Української Автокефальної Православної Церкви. II. Ухвали Собору в окремих питаннях життя Української Церкви. – Франкфурт/Майн, 1946. – 32 с.
- ⁴⁸ Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30 ті рр. XX ст.) – Запоріжжя, 2004. – С. 273; Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 61.
- ⁴⁹ Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14–30 жовтня н. с. 1921 р.; I. Канони Української Автокефальної Православної Церкви. II. Ухвали Собору в окремих питаннях життя Української Церкви. – Франкфурт/Майн, 1946. – С. 10.
- ⁵⁰ Там само.
- ⁵¹ Там само. – С. 30–31.
- ⁵² ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 263. – Арк. 7.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Там само. – Оп. 1. – Спр. 277. – Арк. 8.
- ⁵⁵ Там само. – Арк. 8 зв.
- ⁵⁶ Там само. – Арк. 11.
- ⁵⁷ Державний архів міста Києва. – Ф. 3. – Оп. 3. – Спр. 72. – Арк. 66–67.
- ⁵⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Спр. 137. – Арк. 138.
- ⁵⁹ Там само. – Арк. 77.
- ⁶⁰ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 67098фп. Т. 45. – Арк. 8.
- ⁶¹ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 67098фп. Т. 45. – Арк. 8, 9; Протокол допиту Володимира Чехівського від 17 липня 1929 р. // З архівів ВУЧК ГПУ НКВД КГБ. – 2006. – № 1/2 (26/27). – С. 14–16.
- ⁶² Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 117.
- ⁶³ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Спр. 223. – Арк. 3–6.

В статье анализируется деятельность церковных общин УАПЦ г. Киева в сфере украинизации внутрицерковной жизни в течение 1920-х гг. Автор отмечает решающую роль автокефальных приходов г. Киева во внедрении богослужения на украинском языке, переводе религиозной литературы на национальный язык и возрождении древних церковных традиций. Статья освещает труд членов киевских религиозных общин УАПЦ и их руководящих органов в сфере украинизации музыкально-хорового искусства, обновления текстов религиозных служб, внедрения новых обрядов и религиозных праздников.

Ключевые слова: УАПЦ, автокефалия, Киев, автокефальные приходы, украинизация православной церкви, религиозная обрядность.

The paper provides the analysis of the UAOC church communities in Kyiv in regard with the Ukrainisation of internal church life in Kyiv throughout the 1920s. The author emphasizes the leading role of the Kyiv Autocephalous communities in the implementation of services in the Ukrainian language, translation of the religious literature in the national language and renewal of certain church rites. The article brings some light on the activities of the Kyiv UAOC religious communities members as well as its leading bodies on the Ukrainisation of the music and choir art, renewal of the religious texts for services, implementation of the new rites and religious holidays.

Keywords: UAOC, autocephaly, Kyiv, autocephalous communities, Orthodox Church Ukrainisation, religious rites.